

הספד על האדר"ת ועל הרב חח"ם בעל שדי חמד זצ"ל*

אלה פקודי המשכן משכן וגו', ודרשו [שמו"ר לה, ד] שנתמשכן בעוונותיהן של ישראל, עוד במדרש רבה [שם] ועשית קרשים למשכן, אמר משה להקב"ה עתידין ישראל לחטוא, מה יהיה כפרתן, והשיב אני לוקח המשכן למשכון. ואמר [משה] עתידים שלא יהא משכון! אמר [הקב"ה] אני לוקח צדיק אחד והוא יכפר.

העניין, משכון לפעמים שווה יותר מן החוב, ועל המלוה להחזיר המותר ללווה. והנה המשכן היה שווה יותר, כי לו היה בית המקדש קיים כי אז היה מכפר ע"י מזבח תמיד, ובחורבנו נאבדה סגולה יקרה כזו. וקשה, ממה נפשך, אם כיפר מדוע חרב, ואם לא הועיל מה הקנס? אולם יש לומר כי אינם דומים עוונות זה לזה, על דרך הסבר, בעת השריפה ר"ל, אם אין רוח סערה יש תקוה לכבות את האש, אך אם נוסף על האש גם יש רוח סערה אז אין תקוה. ידוע כי יש שס"ה ל"ת ורמ"ח מצוות עשה, על רובם כיפר, על שגגות, ויש מהן ששעיר המשתלח כיפר. אולם אמרו, מקדש ראשון מאי טעמא נחרב, על השלוש החמורות ע"ז ג"ע שפ"ד, ומקדש השני עבור שנאת

* רבי שמריה יצחק ב"ר שבתי משה בלוך זצ"ל נולד בשנת תרכ"ו בעיר קרטינגא שבליטא. למד בישיבת סלובודקה ונסמך להוראה בידי רשכבה"ג רבנו יצחק אלחנן ספקטור מקובנה, הגאון ר' שלמה הכהן מווילנא, הגאון ר' יעקב יוסף חריף מווילנא ואח"כ הרב הכולל של ניו יורק, הגאון ר' ירוחם יהודה פרלמן 'הגדול' ממינסק ועוד. משנת תרמ"ח שימש ברבנות בכמה עיירות בליטא, ובשנת תרס"ב מונה לאב"ד בעיר בירמינגהם שבאנגליה, ואח"כ שימש כרב קהילה בלונדון. הפיץ תורה ועסק בצרכי ציבור באמונה. תשובה אליו נמצאת בשו"ת מענה אליהו לאדר"ת סי' נח, והוא מוזכר באגרות הראי"ה כר"ח עמ"כ. נפטר בשנת תרפ"ד, והשאיר אחריו חיבורים רבים באגדה והלכה בכת"י. את כת"י ההספד הזה קיבלנו מנינו הרב יעקב משה הכהן קליין שעומד להוציא ספר מכתביו, וישמח לקבל חומרים נוספים מאת זקנו זצ"ל ועליו, לדוא"ל dekelpatent@gmail.com. הרב קליין פיענח את רוב ההספד וציין חלק ממראי המקומות, ועורכי 'המעין' השלימו וגם תיקנו כמה תיקוני לשון קלים. הכותרת של ההספד בכתה"י היא: 'הספד על מות הגאון האמיתי הצדיק יסוד עולם מרן ר' אד"ר תאומים זצלה"ה, שהיה רב יחד להבדיל בין חיים לחיים עם הגאון הגדול הישיש רבי שמואל סלנט בעיר הקודש ת"ו'. האדר"ת נולד בו' בסיון תר"ג, ונפטר בג' באדר תרס"ה.

חינם. זה הרוח סערה, הן השלושה דברים, הן השנאת חינוך שנוספת על הדליקה. ונשרף גם הכל. הכיבוי זהו המשכן. בזה ניחא ששאל משה להקב"ה עתידים שלא יהא משכן, מאין ידע זאת, ואם ידע מאי טעמא לא ידע עוד מהתשובה שלוקח את הצדיק? אלא שמע מפי הגבורה שהוא משכון, נמצא שעומד ליקח, ר"ל שיש עוונות כאלו שגם הכלי מלחמה יאבדו, [לכן] שאל להקב"ה מה יהיה הסוף מזה, השיב לו אני לוקח צדיק אחד והוא יכפר.

ביאור בזה. לכאורה מה שייכות צדיק למשכן? אמנם כי במלחמה נחוצים שרי צבא, גם כלי זיין. והנה כלי זיין אמיתיים וטובים מאוד היו לנו, המשכן ומזבח וגם בגדי כהונה, וכן שרים מפקדי הצבא אלו הצדיקים שבכל דור ודור. והנה, כל זמן שהשרים בחיים יוכלו למצוא עצות איך להינצל, ופעמים גם לכבוש, אף בלא כלי זיין, כמו בידים ובנפול על האויב ולהרגיזו, ואם נופל חלילה השר המפקד אז האנשי חייל נבוכים מאוד, ואינם יודעים אנה ואיה לפנות. וזה מה שאמר לו, שיקח את הצדיק המפקד והוא יכפר.

מוריי ורבותי!! בלא כלים ותכסיסי מלחמה חיים וקיימים אנו אך ורק בעת שהיו לנו גיבורי ומלומדי מלחמה. אך אהה, אוי לנו, כי נפלו שרי צבאות ישראל, הגאון הנ"ל [האדר"ת] והגאון הגדול הצדיק ר' חיים חזקיה מדיני זצ"ל², אשר בטח הצילנו בזכותם, וע"י תורתם הגינו עלינו. והנה, במלחמה בנפול שר הצבא ונשאר הכלי זיין אז יש תקוה, כי כבר קרה מעשים כמו שמסופר על אנשי חיל מהמדרגה הנמוכה מאוד שלקחו חרב ועזרו ועלו ראש, יען כי הכלי קרב נשאר. אולם אוי לנו כי אין לנו כלי קרב, כי בית המקדש ומשכן אין לנו, ועתה גם השרים נפלו, מה נעשה עם האויב הנורא אשר לנו מכל צד!

ובזה נבאר הסתירה שמצינו, בגמרא ראש השנה, אמרו על מות גדליהו ששקולה מיתת הצדיקים כשריפת בית אלוקינו, ובמדרש מצינו קשה סילוקן של צדיקים יותר משריפת בית אלוקינו. כי אינו דומה בעת הריגת שר צבא או רבים, אך יש [עמנו] מחונכים אשר שירתו אותם, אז הוא כשריפת בית אלוקינו, ר"ל הסכנה לא גדולה יותר מן אבידת הכלי זיין. הגם שהצעירים אינם כהמלומדים המצויינים, עם כל זה יש תקוה כי ילכו בעקבות הוריהם. אך במקום שאין צעירים שיתפסו מקום כראשונים, אז החורבן יותר משריפת בית אלוקינו. ועל זה יש לדקדק, שאמרו במדרש קשה סילוקן של צדיקים, שלא נשאר³, על זה הביא ואבדה חוכמת חכמינו וגו'. ובגמרא ראש השנה מיירי שנשאר צדיקים אחרים.

רבתיי, אל תאמרו הלא תהילות לאל יש צדיקים שיחיו לעד כיוצא בהם. אמנם

2 ר' חח"ם נולד בו' מרחשון תקצ"ג, ונפטר בכ"ד בכסלו תרס"ה.

3 שאבדו כולם.

החילוק פשוט, בימים הראשונים היו לנו חדרים וישיבות שהיו שם צעירים שנתנו לנו תקוה כי הם יקחו עבודת מי שקדמום, אבל בעוונותינו הרבים לעינינו עשקו עמלנו מן התורה והעבודה. נמצא שאז היה בחינת מיתה ואחריו קם תלמידו לתחיה, אבל בדורנו הזה כאשר נסתלק צדיק יש לומר עליו כי נסתלק, לא מת, כי אין תקוה שיהיו אחרים כמותו.

מוריי ורבותיי! דעו כי הנספד הזה [האדר"ת] היה גאון עצום, שמעתיו עוד קודם עשרים שנה שהיה בקי בעל פה אפילו בלשון רש"י בכל הש"ס, גם בקי נפלא היה בשני התלמודים בבלי וירושלמי, שקידתו הייתה להפליא, אהבתו לתורה הייתה גדולה מאוד, צדיק בן צדיק הידוע ומפורסם לגאון, שלא אכל סעודת הרשות מימיו בלא סיום מסכת. והשני הישיש הגאון האמיתי הצדיק רבי חיים חזקיה מדיני הספרדי, עליהם בדורנו יש לקונן קשה סילוקן של צדיקים יותר משריפת בית אלוקינו, כי הם היו לנו מדריכי דרך, הראשון אב"ד משנה בעיר הקודש, משיב לשואליו דבר ד', השני בחיבורו 'שדי חמד' פקח עיני עיוורים בשאלות וספיקות חמורות. עליהם נוכל לקונן הצבי ישראל על במותיך חלל, שהובא בשם מהרא"י, אם היה רק חלל אחד אז היה שיך לחשוב צבי ישראל, אולי יכפרו. אולם אוי לנו, איך נפלו גיבורים, שני צדיקים מובהקים, כי שם גבי שאול לו חיה יונתן בנו אז היה מעט תנחומין, איך נפלו שניים גיבורים. ולפי דברינו יש לקונן איך נפלו גיבורים ויאבדו כלי מלחמה, גם משכן אין לנו. אל תגידו בגת, אל תבשרו בחוצות אשקלון. כי ידוע שאמרו בגמרא שהמן הרשע ימח שמו ביקש לפתות המלך אחשוורוש, אמר לו מפחד אני, אמר לו צרור הכסף לקח בידו אלו הצדיקים, כדאיתא בכמה מקומות אלו מ"ה צדיקים שהעולם מתקיים עליהם כדאיתא בפרק גיד הנשה [חולין צב, א], נמצא שאם ישמעו האויבים ממיתת הגיבורים ישמחו. ו"ל אל תגידו בגת עיר המלוכה [...] מקום הפורעניות של אחינו בני ישראל, אל תבשרו בחוצות אשקלון, זהו בחוצות שדמי אחינו בשרנו שוטפים כנחל, לו היה לנו זכות הצדיקים כי היה תקוה כי ננצח ע"י גיבורי כח אלו.

איתא בירושלמי ברכות, אבל ת"ח שמת מי מביא לנו תמורתו מי מביא לנו חליפתו. יש לדקדק, מהו הכפל, תמורה חליפין? באמת עניין תמורה חולין, בקדשים חליפין. דרך מקח וממכר הוא על פי רובו ככולו, מיקפד קפדי שיהא שווה בשווה בב"מ מ"ז ע"א. הנה הת"ח בכוחו להשפיע על הקטנים ממנו מאוד שישמעו לדברו, עד שבמשך הזמן וסייעתא דשמיא ישיג מעלת רבו ע"י תלמידים מקשיבים. עוד יש להם דרך ועצה אפילו לחבריהם להועיל בעצתם הטובה. אבל ת"ח שמת מי מביא לנו תמורתו שיכניס תחתיו כאלו שחולין גביו, שנחשבים שקירב אותם לתורה, עוד מי מביא לנו חליפתו, כי ע"י חידושו בתורה גורם שרעו נותן לנו חליפתו, כי מצינו בכמה מקומות מיני ומינך תסתיים שמעתתא.

נשי דשכנציב אמרו ווי לאזלא, ווי לחבילא [מו"ק כח, ב]. קודם איתא אמר רב ווי לאזלא ווי לחבילא. מדוע כפלו, כי נשי דשכנציב אמרו אותו הספד כמו רב, בוודאי לא שמעו ולא הבינו שיחות חולין של רב תנא הוא. אלא רב קונן על צדיק שהיה בגדר חליפין, אמר עליו ווי לאזלא שאין בידו לחדש, ווי לחבילא, ר"ל החבורא, כמו שמצינו שנתפרדה החבילה, ולדברינו שגם להם חסר כח הגורם שיפוצו מעינותיהם חוצה כדלעיל. אולם נשי דשכנציב קיננו באופן אחר, ווי לאזלא שאין לו עוד רשות לעשות מצוות, ווי לחבילא כי זכות ומעשים טובים של צדיקים הם כמו קרן קיימת, רכוש ערובה, כמו "גאַראַנטי", אשר אם הוא עשיר מניח סך עצום לביטחון כדי שבתי הבאנק יאמינו לקרוביו האינם עשירים, ואם העשיר לוקח הערבים אז עוד אין בטוחים המה יותר, ואין מי שיתנם בהקפה. והנה ספרו על הצדיק הנספד כי ביום האחרון שחלץ תפיליו נשקם בחיבה גדולה, ואמר כי שוב לא יהיה לו רישיון על זה, כי במתים חופשי, וציער עצמו על זה. לכן אמרו קינה ווי לאזלא, כי יחסרו לו כמה מצוות שהיו לו שעשועי נפשו, ועוד ווי לחבילה, "פאַרשיל"⁵, כי מה אנו ומי יאמין אותנו עוד כי לקח את הערובה.

רבתיי! כל זמן שהצדיק היה חי הוא הפקיד בגנזי מרומים חבילה גדולה אשר נהננו ממנה והיא לנו הקפה, אך עתה ווי לחבילה, שאין אצלנו עוד, ומי יעמוד בפרץ. זה עלינו לקונן, ווי לחבילה. לבד המופלגים שבוכים ומורידים דמעות עבור שתי המדרגות, על התמורה והחליפין.

כשמת שמואל הקטן תלו לו פנקסו בארונו, הספידו עליו התנאים ר"ע ור"א⁶, אמרו מלכים מניחים כתריהם לבניהם, עשירים מניחין עושר, והוא בלא בנים נטל הכל, ואמר ישמעאל ושמעון לקטלא כו' ועמא עקת סגיאן כו' [מס' שמחות פ"ח מ"ח].

עניין פנקסו ניחא לעיל, כי החשבון שלו היה גדול מאוד, וכשנפטר לקח עמו, כי אין הזכות בזה העולם ממנו עוד. והבינו את העולם, כי כתר מלכות אפשר להנחיל, כן עשירות, אך תורתו אי אפשר בעת שאין אנשים ראויים לקבל. והוא ניבא ברוח הקודש כשישמעאל ושמעון לקטלא נפיק אז עקת סגיאן לשונאיהן של ישראל, ובלשון ארמית אמרו, כידוע שאין מלאכי השרת משתמשין בלשון ארמי, לעוררם על תשובה ושיכירו מעלת הצדיקים.

על הנספד הנ"ל יש לקונן כמו על רבי זירא [מועד קטן כה, ב], שפתח הספדן ארץ שנער הרה וילדה, כי שימש ברבנות בכמה קהילות בחו"ל, ארץ צבי גידלה שעשועיה, כי נתקבל לרב בעיר הקודש, אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה, כי טבריה⁷

4 מילה באנגלית, והכוונה היא עירבון.

5 כנראה הכוונה לחבילה הנמסרת מיד ליד.

6 לפנינו הגי' ר"ג הזקן ור"א, ויש גורסים בן עזריה.

7 במוע"ק שם ברש"י ד"ה אוי נא מבאר, שרקת היא טבריה.

קרובה לעיר הקודש שמתו הגאונים הצדיקים, והיו כלי חמדתם, כי בכל המקומות שמחו מאד לקראת ביאת הכלי חמדתם.

אמרו⁶ כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו. בהקדם הפסוק הצדיק אבד ואין איש שם ע"ל ל"ב, ואנשי גו' באין מבין, כי באמת להוריד דמעות לפעול על אחינו בני ישראל הרחוקים מאהבת התורה, יכול היות להוציא אנחה כמו דמעות חמות מעדה הקרובה לתורה, ומצינו בישיעה עד כמה ירדנו פלאים בעוונותינו הרבים עד שאין לב להבין, כי באמת בחינת חשיבות התורה ולומדיה בעיני האדם צריך להיות בעת שהצדיק בעולם חי, אכן לכל הפחות במיתתו מדוע לא יצטער, על דרך שאנו רואים בנים שאין מראים חיבה לאביהם בעת שחי והולך על רגליו, וכשהגיע זמן פטירתו אז מצטערים מאוד, וכעין זה לכל הפחות צריך להיות במיתת הצדיק, כמו שהבן צועק וטוען אבי אבי, כן צריכים הדור לצדיק, כמו שמצינו באלישע הנביא שפירשו המפרשים היה מצעק בבניין הפעיל, שפעל על בני דורו שיבכו ויצטערו ויאמרו אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. הכוונה בכפל מילת אבי, על דרך שמצינו שאמר יוסף ליעקב שמני לאב, שיהיה מצוה, כמו כן אנו מחויבים לשמוע מה בפיהם של הורי הדור, זה אבי. עוד אבי, שמפרנס בניו, על דרך רכב ישראל ופרשיו, כמו שאמרנו בתחילת הדרוש בעת מלחמה אם רק השר צבא וגיבוריו נשארו בחיים אז יש דרך ותקוה כי ינצלו אפילו במקום שהכלי זיין כבר נשבו ונלקחו, כי בעצתו נעשתה תושיה תחת הכלי מלחמה, וזהו שאמר עליו הוא היה רכב ישראל, הכלי זיין, ופרשיו, גם החיילים.

רבותיי, אנו צריכים לא לשכוח כי במלחמה אנחנו, כי הרבה מאחינו במלחמה ממש, גם אנחנו מסובבים ומוקפים בחמת הצר ואויב, ופוגעים בנו בלעג ובוז, ופעמים במכת לחי וחרפה, והשנאה גדולה מאוד, כי כל ישראל ערבים זה בזה, אם אחד עושה דבר שאינו הגון על כולם הקצף, ואיך ינצל? ובאמת מי יודע מה ילד יום, ואנו צריכין להתגבר על צוררנו, ולכל הפחות לינצל מכפם האכזרית, ומה נעשה בלא רכב ובלא פרשים? וזה כוונת המקונן יתומים היינו ואין אב, יש לדקדק היה לו לומר מאין אב, ואין אב משמע על ענין זולתו, הכוונה יתומים היינו בלי משען, ואין אב מי שיחזקנו במצוות ויראת שמים אשר מוטל על האב, ואם אין אב אז על הבי"ד מוטל, על זה מקונן ואין אב. אימותנו כאלמנות, שאין מרחמין עליהם לדרוש על ביתם מצר ואויב. והנה במדרש רבה שהבאנו קשה סילוקן של צדיקים יותר מבית אלוקינו, נמצא שעל זה רמז הנביא, ישעיה, הצדיק אבד ואין איש שם על לב, משמע שיש לו לב אך אינו משים על לבו אפילו, אז לכן ואנשי חסד נאספים, על זה כולם מבינים שדבר נחוץ. אמנם באין מבין, שאז לא יהיה לב להבין כלל, על דרך ואבדה חכמת חכמיו וגו'.

ובזה יש להסביר כל המוריד דמעות על אדם כשר, אפילו שעבד את הבורא ביחידות, לא היה איש עומד בראש רק כשר לעצמו, הקב"ה סופרן, חשוב אצלו כסגולה, ומניחן בבית גנזיו תמורת החבילה שהאדם כשר בחייו נתן לבטחון לפני בני דורו וע"י זה נתן הקפה ליתר העדה, וכאשר הסייר אותו ממקומו אז כל אחד ואחד מחויב לדאוג לנפשו להצניע איזה זכות תחת המשכון הישן, וזהו הדמעות, לכן אמרו סופרן, להראות ששם את הדמעות כמו שווה כסף ככסף, כמו הזכות שהיה שקול ומונח בבית גנזיו כמו כן הדמעות שמורידין על אדם כשר, על אחת וכמה וכמה על צדיקים גמורים, למלאות המשכון כמו שהיה שווה חבילתם הגדולה אי אפשר, אמנם לכל הפחות צריכין להוריד דמעות הרבה, ואם אין איש שם על לב, אם ח"ו אנשי חסד נאספים אז הלב מוקשה באין מבין, כי מפני הרעה נאסף הצדיק, שלא יראה ברעה, כי חפץ היה שיקח הזכות שלו החבילה, והכל תלוי בחימום ההספד. ועל פי זה יש לומר דכוונת הגמרא דאחים להספידא דהתם קאימנא, אם תחמם את ההספד אהיה במקומי הראשון, כי הערובה תהיה במקומה ע"י הדמעות.

העיקר היוצא מן ההספד, הדמעות עם התשובה יחד, אז אנו מתקנים שהמשכון תהיה ואל יבוא הרעה. ואם אין שם על לב אז ח"ו.

נסיים בדברי תנחומין, בלע המות לנצח, ואז ומחה ד' דמעה מעל כל פנים, כי לא יצטרך המשכונות עוד, וחרפת עמו יסיר, כי לא יהיה עוד מלחמה והכל שלום על ישראל.

הפועל יוצא מן ההספדים הנ"ל בודאי הועיל מאוד שיתקבל הדמעות ואנחות במקום כסא הכבוד, שיהיה זכות זה קיים עד שיהיה תחיית המתים והיצה"ר יכלה מן העולם, וחרפת עמו יסיר כי לא יחטאו עוד, אז ומחה דמעה מעל כל פנים, לא אמר כי לא יהיה עוד דמעה, אך יען שהם מונחין תחת החבילה, וכאשר בלע וגו' אז ומחה וגו', משום וחרפת עמו יסיר. אמן ואמן.

